Улас
Самчук

ОСТ

Роман
у трьох томах

III

Втеча від себе

Харків
«ФОЛІО»
2020

ШЛЯХ КРІЗЬ ВАЙМАР

Люди, можливо, сотворені йти стежкою дії, але, можливо, вони не сотворені її розуміти.

Конфуцій

I

Можна сказати, що ціла ця довга, печальна повість взяла початок від цього випадкового місця на границі між Австрією і Моравією з назвою, раз Люнденбург, раз Бжецлав, ген по вінця заваленого воєнними втікачами переважно зі сходу Европи і, можливо, дехто ще пригадує винятковий місяць грудень, на диво теплий, без натяку на якийбудь сніг, зі сухим, синім небом, коли це сталося.

І хоча це був знаменний, передостанній, 1944 рік Всесвітньої війни номер два, але в цій місцевості, як не кажіть, було спокійно і навіть мирно, дарма, що це всього вісімдесят кілометрів від древньої столиці Габзбургів, Відня, що його, як день так ніч, старанно навідували відомі літаючі фортеці Б-24 made in USA.

Але Люнденбург-Бжецлав ніяка рівня Відневі, це лиш один з теплих закутків цієї благословенної країни, де зріє виноград і живуть мирні, Це-Ка кайзерівського типу, люди з часу, коли ці істоти мали ще автентичну вартість на біржі універсального порядку вартостей. І ніяких ніде об'єктів значення воєнного, ані будь-якої протилетунської оборони. Ідеальне пристановище втікацтва, ранених, неспроможних.

Та ось, отого самого злудно-лагідного грудня, уявіть, за демонстративно синього неба, в годинах передполудніх,

несподівано і тут озвались сирени — пронизливо-гострі каскади звуків, які, мов огненна мітла, змітали все, що людського, гей би мишву, до підземних дір. На поверхні лишалися тільки будови, рослинство, тваринництво та напружена, мов тятива лука, мовчазність, а над усім, он там на глазурі небесної синяви з полуднево-західнього обрію, виринала зграйка летючих об'єктів кольору свіжого алюмінію з відблиском сонця, що поволі, без спротиву посувалась понад землею, рокотала, мов би гігантська кобзарська капеля та залишала по собі довгі хвостиська збитого сивого повітря.

Об'єкти зближалися, просувалися понад краєм міста, до нічого не торкалися й великодушно, там далі на північний схід, поринали у безвість. Ще раз зривались сирени, люди виходили з дір, життя робило — кроком руш, уперед і все слухняно, нога в ногу, рушало.

Це повторялося... Як не що-день то що-другий... Тиждень за тижнем... Люди звикали. Здавалося, що так воно і має бути, бо ж війна, бо ж фронти, а їх містечкові, крім бігання до дір, це не загрожує.

Одначе, знов таки несподівано, десь так д'середині грудня, коли все до цього звикло і коли навіть сирени, здавалось, не такі аж в'їдливі, за сивого, хмурого погіддя, це сталося. Летючі об'єкти, з якоїсь, їм лиш відомої, примхи, змінили поведінку, лукаво, невидимі для ока, згуртувались над хмарами, довго там, мов собаки, гарчали і враз, з гущі вайлуватих хмарин, посипались до низу пригорщі чорних цигар. У відповідь на це земля забарабанила густим дробом і в наслідку, весь центр спокійного містечка обернувся у грузи. Старовинні, барокові будиночки вмить щезли зі зору, їх вулиці залишились хіба в назвах.

І це було те, що дало початок... Ще того самого дня, о годині другій, коли в повітрі все ще заносило ароматами динамітних зривів, в коридорі великої, сірої, на три поверхи, подряпаної бомбами, будови на вулиці Гітлера під числом 24, стояла довга черга різноманітного люду, яка повільно

посувалась до невеликого, загратованого віконця передньої стіни, на якій висів портрет фюрера, мальований на весь зріст у військовій шинелі. При дверях цієї будови, бронзова табличка сповіщала, що це Уряд праці, а тому те там віконце, це був єдиний вихід у світ, без згоди якого ніхто не мав права лишати місця свого перебування.

І ціла та черга — здалека видно — складалася з люду не місцевого походження. Хто зна звідки вони і хто вони, в кожному разі їх пригнало сюди якесь лихо, і вони в дорозі, і їм треба далі, і те там віконце має їм це дозволити... Серед тієї черги он видно добродія середнього росту, у сірому, розхрістаному плащі, який тільки що виліз з бомбосховища з газетою «Фолькішер Беобахтер» в руці, яку він намагається читати і яка, між іншим, великими літерами, підсказує, що «тяжкі бої танків ведуться на схід від озера Лярош, з великими втратами для ворога», а також бої в північно-східній Бельгії та побіля Ґалікано в Італії, та на Скутарі Югославії, та на Штульвайсенщині Угорщини... А це значить, що фронти довкруги стягаються і ті там летючі об'єкти, що так нечемно поводились в сьогоднішньому небі, ніщо інше, як передвісники того, що діється десь там за обріями цього дивного простору.

Добродій у тому сірому плащі, по всьому видно, весь цим перейнятий. Втома молодого обличчя, напруження сірих очей, своєрідне збентеження... Здалека пізнати, що це людина на бігу, особливого призначення... Біля нього, взад і перед, такі ж, як і він зведенці з різних висот і широт до ось цієї лінії, про яку геометрія каже, що це найближча віддаль між двома точками — втеча, абсолют невиразности. І тягар мовчання. Серед загального напруження.

Але ось серед цього тихого напруження, мов би хтось викрикнув. Ні, ніяких звуків. До коридору від заду повільно, спокійно входить двоє людей — старша, в жалобній вуальці, шляхетного вигляду, жінка і кремезної постави, байдужих рухів чолов'яга у старій, совєтського виробу ватянці, на якій виднівся шматок матерії з написом «Ост».

Це разило. Людина старшого віку, сивастого волосся, масивна, вольова постать. Між істотами з-під знаку «Ост» таких не траплялося. І цей уряд також не для них призначений. Добродія у сірому плащі, назвім його Нестором Сидоруком, це інтригує. Далебі незвичне явище... Хотілося підійти і спитати, дарма, що для цього не існує тут ніяких можливостей.

Усе тут підпорядковане певним законам... Черга поволі посувається... Глибока тиша... Жінка в жалібній вуальці лишає свого супутника, ігнорує чергу і вдається до найближчих дверей з написом «Тільки для службовців», чолов'яга з «Ост» лишається збоку, при вікні, під плякатом, на якому зображено постать у чорному капелюсі невиразного вигляду з написом: «Тсс! Ворог підслуховує», на нього, зо всіх боків, скеровано багато очей, він, видно, не гаразд себе почуває, його погляд насуплений, час тягнеться...

Та ось появляється знов жінка в жалібній вуальці, в руці у неї якісь папірці, вона підходить до свого супутника і пів голосом, німецькою мовою, каже:

— Гаразд! Все добре. Ходім!

І вони спокійно відійшли. І на цьому цей випадок скінчився. Одна лиш коротка хвилина... Такий собі примхливий момент. Нічого не лишається, як його забути.

Ще, правда, вдома Нестор Сидорук розповів про це своїй дружині Ірині.

— Такий, скажу тобі, лорд, забери лиш ту ватянку і назви Галіфакс.

— Надіюсь не той, що робив з Гітлером Мюнхен, — жартувала Ірина.

— Скорше залишок з-перед великого Жовтн ... Що проліз крізь вухо його голки, — говорив Нестор і було видно, що його де проймає...

І воно таки з цього почалося, дарма, що їм не до якогось там чолов'яги з тим «Ост», яких розвелось тепер мільйони, а що мають вони — Господи Боже — скільки того добра, ось хоч би знов ті фронти, що не сьогодні-завтра, змусять їх за-

лишити і це (котре за чергою), ледве загріте місце і шукати хто зна де іншого в глибині подій, що концентруються в цьому вузькому закутку прабабці Европи.

Так, Нестор і Ірина Сидоруки, з кінцем грудня, за мрячної, з легким сніжком, погоди, навантажені валізками, залишають це місце і по двох місяцях аравійського блукання, опиняються в оселенню з назвою Тавбах, шість кілометрів на схід від славнозвісного Ваймару в герцоґстві Тюрінгія. Був це кінець місяця лютого 1945.

Сталося все стихійно, ніяких плянувань, черговість випадків. Місто Ваймар ніяка мета. Комусь захотілося, щоб так сталося і воно сталося. Назвім це фатумом, приреченням, неминучістю, але факт лишається... І є він вражаючий. Елеґантні будови, чепурні палацики, тінисті парки... Тут творилися поеми, компонувались симфонії, визрівали філософські концепції.

І враз, виключно з волі Небес, тут появилися полчища втікацтва, не питайте чому й для чого, а просто тому, що так захотіла Велика Друга Світова війна, воля якої, як і кожної стихії, не піддається зрозумінню. По ажурних вулицях Парнасу германів загомоніли гутірки чисельних народів Сходу Европи, а в тому, також, не мало тут знаного, народу землі української.

Вельми не звичне, дуже химерне явище, щось десь мусіло дуже вражаюче статися, а тому дивіться і бачте, сливе кожного вечора, біля години десятої, коли люди звичайно збираються до відпочинку, радіо-висильня Ваймару, напруженим, втомленим голосом сповіщала: «Achtung, achtung! Увага, увага! Сильні з'єднання ворожих бомбардувальників появились на заході з керунком на Ерфурт, Ґота, Айзенах, Ваймар, Єна, Гале...» Десять хвилин глибокої тиші і далі різкими зойками зривались сирени. Все, що живе, зникало під землю. На поверхні лишалися церква Гердера, школа Вілянда, будинок Ґете, театр Шіллера, палац Карла Авґуста... А коли ті з'єднання появлялися, тоді будинок Ґете відкривався, як розбита валіза, палац Карла Авґуста розсипався

у звалища, а ґонтами церкви фон Гердера, на ранок, українські селянки варили сніданок.

Несторові з Іриною пощастило оселитися поза зоною цього інферна, у древньому, битому часом поселенню на шляху Ваймар-єна здовж річки Ільму. З великим зусиллям, проти волі власника дому, їх втиснуто до комірки розміру пачки сірників на другому поверсі старовинної споруди бауера Оскара Візера з подвір'ям середньовічної фортеці, з мурами, брамою, вартовим псом, півником на даху, що вказує напрям вітру. Від віку безпечне місце з безпечним людом, що його аж тепер знайшли «з'єднання» і безпардонно, ніч-що-ніч, заганяли до склепу з картоплею, де сиділось зі запертим віддихом та вслухалося до барабанного дійства літаючих фортець.

Для Нестора, що прибув сюди з України, ця гістерія додавала переконання, що життя може бути блудним і брудним не лишень на його варварській батьківщині з її революцією, але також у філігранних, як кришталь, храмах, де, здавалось, місце тільки для богів та їх весталок. Люди не часто мають нагоду переживати катаклізми таких розмірів, а тому це дивувало... І вимагало пояснення.

Нестор має для того нагоду, у Ваймарі сотворено комітет допомоги втікачам Харкова, Києва, Львова... Точились бої не лишень з арміями Сталіна за бути чи не бути Райху тюрінґських фрау, але також з емісарами комітету за бути чи не бути їх «штубен» і головним фельдмаршалом цієї загрози, від імени комітету, був Нестор Сидорук. Велись бої, формувались атаки, з бою бралось кожний центиментр тавбахських кімнат, червонощокі, міцні фрауен боронились, як львиці. А скільки трагедій, розпачу, несподіванок.

І одна з таких несподіванок затямилась особливо... Неприступна фортеця на Мюллерштрассе села Мелінґену, три кілометри в напрямку Єни. Старий, кремезний бауер, мальовнича під носом люлька, кам'яна твердість обличчя. Рівний, спокійний, незрозумілий тюрінґський говір. У ньо-

го одна кімната вільна, але належить вона синові, а син на фронті і закон охороняє її недоторкальність.

Добре, гаразд, зрозуміло, але там ось у Ваймарі під бомбами жінки і діти. І треба з цим щось зарадити. Обличчя кремезного бауера лишається непорушним, одначе Нестора це не зражує, він посилює наступ і, здавалось, кремезний бауер збирався до відступу... Коли це враз навинається молода жінка, що зійшла зверху і несподівано звернулась українською мовою:

— Вибачте... Я вас дуже прошу залишіть їм ту кімнату. Їх син ранений і має ось приїхати. Старий не хотів вам цього казати, — говорила вона спокійно до Нестора.

Нестор здивований, хотів запитати, хто вона й що вона, але те її обличчя... Бліде, заклопотане, великі карі очі... Видно, їй щось догарає, чи не є вона часом вагітною. Нестор лиш на неї глянув і сказав:

— Ну, гаразд. Вибачте за турботу. До побачення.

Із цим відійшов.

Така ось вам маленька, ніби звичайна, зовсім випадкова зустріч, але за нею стільки незвичайного і великого, над цим слід зупинитися, коли б не такий час. Довкруги стільки незвичайного, властиво все, як бачать очі, незвичне — бачиш, дивуєшся, а проходиш мимо. І забуваєш.

І навіть сама година на диво незвична, до глузливости теплий, до здивовання ранній квітень, сонце та сонце, розцвілі черешні... Лишень ті, раз-у-раз, літаки, і сирени, і вибухи. Появились також низьколетні, що виривались несподівано з-поза того он гаю і обсипали кулями, що лиш десь рухалось. По садах та гаях дівчата рили довгі зигзаги ровів, ґавляйтер Ваймару очайдушно закликав усіх і все до спротиву.

Але який там спротив... Країна шостий рік у війні. Все до краю втомлене. Її фронти пересунуто до самих центрів, години стакато вибивають кінець, американці ось вже десь за обрієм, не сьогодні — завтра вони, як стій, появляться.

Нестор усі ці дні в дорозі між Тавбахом й Ваймаром, рано відходить, увечорі вертаєся і все ті втікачі під тими

там бомбами у школі того Вілянда, без дверей, без вікон, покотом на помостах і треба, направду, щось з ними робити, особливо з дітьми і жінками. Розпихали куди лиш могли довкруги по селах, аби лиш далі від лиха. І така прогулянка, у такій атмосфері давала особливий присмак доби. Ідилійно-сентиметальна дорога, рококові мостики, кучеряві каштани, закосичені ресторанчики... Сюдою, ви ж знаєте, проходили і Ґете, і Шіллер, і Ліст, і Ніцше і Бог-зна ще хто з тих вибраних до сонму безсмертних з їх надхненними мислями правд людських, але ті он нищівники, що мигом виривались з-за гаю з різкими звуками їх механізмів, зводили все до ницости. До чого, скажи, докторе Фавсте, всі твої мудрагельства? У тому он меткому механізмі сидить робот з Небраски і посипає все це кулями. Подорожні падали до ровів і тулились до їх грязюки, мов діти до грудей матері. Чи не в цьому, бува, основна відповідь на питання бути чи не бути? Така ось ця дивовижна дорога.

І саме на ній це скоїлось, з ночі одинадцятого на дванадцяте квітня, саме коли сюди вперше в'їхало воїнство Америки. На цій теж дорозі збоку, від заходу села, стоїть вгрузлий у землю, тесаний камінь з ледве помітною літерою Ґ — старий, терпеливий свідок минулого зі збитим, пласким верхом, гей би призначений для сидження і інколи, траплялося, хтось з того користався, особливо тепер, коли було багато втомлених і не багато місць відпочинку.

А одного такого передвечора, коли Нестор Сидорук вертався з Ваймару під гуркіт літаків, які цього дня особливо розгулялися, він побачив на тому камені постать жіночої статі, загорнуту у велику хустку... Ніби звичайне тут явище. Йшла людина, втомилася і присіла відпочити, дорогою проходили інші, минали, ніякої уваги, але коли проходив Нестор і коли він лиш глянув — одразу пізнав те молоде, бліде, виразне обличчя. Він же бачив його у того там бауера в Мелінґені. Нема сумніву. І це напутило. Він підійшов...

— Вибачте! Може вам щось помогти? — запитав він по-українськи.

ЗМІСТ

Шлях крізь Ваймар 3
Назад до хутора 283
Примітка автора 410